

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 658:330.34(145)

В. ШЕДЯКОВ,
*доцент, доктор соціологічних наук,
кандидат економічних наук*

ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН У МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

Розглянуто роль, можливості та обмеження заняття гідної ніші в умовах міжнародного поділу праці, характерного для інформаційної ери, а також специфіку відповідних ресурсів забезпечення ефективного стратегічного менеджменту для підтримки конкурентоспроможності національної системи господарювання.

Питання досягнення конкурентоспроможності організаційною моделлю господарювання, безумовно, мають велике значення та посідають вищий щабель у стратегічному менеджменті, ніж завдання, пов'язані з безпосереднім отриманням прибутку, оскільки перші корелюють з проблемами рейтингу та позицій країни на світовій арені, суспільно-політичним кліматом, загальною самооцінкою населення, а також тенденціями їх змін.

Забезпечення сталого розвитку України передбачає формування прогресивної структури господарювання, гідної спеціалізації в міжнародному поділі праці. Сьогодні підвищення конкурентоспроможності системи господарювання вимагає, насамперед, руху від орієнтації на сировинне до інтелектомісткого виробництва з високим ступенем переробки, а також вміння інтегрувати можливості різних господарських укладів. У цьому контексті не останню роль відіграють великі підприємства, бюджето- та містоутворюючі виробництва, так звані “великі батальйони” вітчизняного господарського комплексу.

Світова криза ще раз наочно продемонструвала залежність української економіки від ключових тенденцій глобального розвитку. Звісно, якщо говорити про самостійний курс держави на нинішньому етапі світової кооперації, то зовсім не йдеться про повну автаркію. У першу чергу маються на увазі право та вміння самостійно (без зовнішнього насильства або нав'язуваних критеріїв) вибирати вид і форму організаційної моделі існування та розвитку, визначати норми господарської системи, і головне — застосовувати їх осмислено та змістовно, за внутрішньою логікою розвитку, а не за зовнішніми міркуваннями та бажаннями¹. Міжнародний поділ праці створює найрізноманітніші ніші у виробничих мережах, але розташування далеко не в кожній з них забезпечує якісний та сталий розвиток національної економіки на достатньо тривалий період. Разом з тим практична

¹ Див.: Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. У зб. “Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти”. К., “Сатсанга”, 2001, 224 с.

реалізація такого вибору сьогодні перебуває в компетенції держави, яка визначає методологію регулятивної політики². Простого підвищення наявних кількісних параметрів та результатів, безумовно, недостатньо. Більше того, ресурсна підтримка застарілих пропорцій лише консервує проблеми, а не сприяє їх вирішенню.

Підвищення якості та оптимізація шляхів розвитку стратегічного менеджменту є обов'язковою умовою ефективної модернізації економіки, становлення системи господарювання³. Основи аналізу сутності конкуренції в різному середовищі та нинішнього сприйняття конкурентоспроможності були закладені в працях, насамперед, Дж. В. Робінсон, В. Міллара, Е. Чемберліна, М. Портера, а також А. Маршалла, Дж. М. Кейнса, Л. Вальраса, А. Пігу, П. Сраффи, Я. Корнаї. У дослідженнях впливових вітчизняних і міжнародних інституцій (наприклад, ОЕСР, Всесвітнього економічного форуму тощо), публікаціях Я. Базилюка, О. Білоруса, В. Воронцова, В. Гейця, І. Гуркова, С. Ємельянова, Я. Жаліла, Н. Калюжної, Б. Кваснюка, Г. Кулікова, В. Лисицького, Ю. Осипова, Ю. Пахомова, Ю. Перського, Р. Фатхутдінова та інших продовжується ретельне вивчення основ формування конкурентоспроможності, визначення структури і видів, класифікацій, розглядаються різноманітні чинники й аспекти її підвищення. У працях Л. Антонюк, Д. Лук'яненко, А. Поручника, Є. Савельєва, С. Соколенка, А. Філіпенка акцент зроблено на прогресивних передумовах посилення конкурентоспроможності системи господарювання. Водночас ряд провідних науковців продемонстрували роль певного (надсистемного) надлишку інформації для прийняття вірних рішень стратегічного рівня.

Заняття деяких ніш у міжнародному поділі праці, отже, і розвиток потенціально перспективних заділів у системі господарювання мають очевидні обмеження, пов'язані, зокрема, з рівнем (порогом) початкових інвестицій. Таким чином, ефективною, на нашу думку, буде орієнтація не на появу міфічних зовнішніх впливів у становлення конкурентних для інвесторів виробничих циклів, а на прогресивну диверсифікацію існуючих фінансово-промислових груп (ФПГ), із створенням умов для концентрації ресурсів та підтримки прогресивного досвіду взаємодії держави і такої організаційної форми, як, наприклад, "чеболі" (південнокорейська ФПГ). У цьому контексті важливо, що вже на рубежі 50–60-х років ХХ ст. А. Чендлер та І. Ансофф успішно оцінювали використання диверсифікаційних підходів у стратегічному менеджменті⁴. Пізніше Л. Ріглі обґрунтував співвідношення ключової компетенції компанії і напрямів її розвитку. Потім Р. Румельт виявив кореляції між диверсифікацій-

² Див.: Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми. (За ред. М. М. Якубовського). К., НДЕІ Міністерства економіки України, 2005, 410 с.; Г р и ц е н к о А. А. Методологічні основи модернізації України. "Економіка України" № 1, 2, 2011; Б а л а ц к и й Е. В. Экономическая наука: новые вызовы современности. "Мировая экономика и международные отношения" № 1, 2006, с. 61–67.

³ Див.: К р е д і с о в А., Л і т о в ч е н к о Б. Стратегічний менеджмент на початку ХХІ ст.: зміна парадигми. "Економіка України" № 2, 2011, с. 28–37.

⁴ Див.: С h a n d l e r А. D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. Cambridge (MA), M.I.T. Press, 1962, 463 p.; A n s o f f Н. Igor. Corporate Strategy. N. Y., McGraw-Hill, 1965, 241 p.

ною стратегією, організаційною структурою і продуктивністю праці, етапом розвитку та успіхом виходу на нові ринки⁵. Нарешті, в 1989 р. з'явився доробок В. Рамануджама та П. Варадараджана, в якому окреслено напрями диверсифікаційної діяльності⁶. Паралельно активізувалися дослідження ролі інтелектуального капіталу та ризикових інвестицій у підтримці динамізму в системі міжнародного поділу праці.

Разом з тим розробці та втіленню стратегічних рішень щодо підвищення конкурентоспроможності системи господарювання все ще перешкоджає недостатня комплексність характерного для інформаційної ери підходу до оцінки впливу міжнародного поділу праці на вектор трансформацій. Тим часом В. Рамануджам та П. Варадараджан запропонували своє розуміння самої стратегії диверсифікації (посилення несхожості, нарощування відмінностей) з урахуванням тенденцій поглиблення міжнародного поділу праці: зростання кількості галузей діяльності корпорацій, вихід на нові ринки з новими продуктами (послугами), збільшення ступеня участі в непрофільних виробництвах, одночасне функціонування в різних сферах бізнесу тощо.

Р. Румельт виявив зв'язок ефективності господарюючого суб'єкта з типом диверсифікаційної стратегії, продемонструвавши високу результативність обмежено зв'язаного бізнесу та обмежено домінуючого бізнесу⁷. Комплексно-порівняльний підхід відкрив можливості для інтеграційного аналізу діяльності структури з позицій стратегії диверсифікації⁸.

Як відомо, вже проста кооперація мала вирішальне, часто – виняткове, значення. Проте нова якість поділу праці фіксує розвиток самої діяльності в глобальному масштабі, коли і невелика приватна фірма може бути глибоко інтегрована в міжнародний виробничий цикл⁹. При цьому "...історично сумісно-розділена праця розвивається через відносини сумісності та розділеності – від їх початкової відмінності у рамках тотожності у первісному суспільстві до взаємодії як протилежностей в індустріальній ринковій економіці та наступної інтеграції у всезагальній праці"¹⁰. На нинішньому етапі міжнародного поділу праці при збереженні завдань відновлення промислових циклів і створення повномасштабних інфраструктур (включаючи мережі сервісізації) усталену динаміку можуть забезпечити виключно ресурсна підтримка і розвиток економіки знань, заснованої на інтелектуальному капіталі суспільства, його пріоритетності¹¹.

⁵ Див.: R u m e l t R. P. *Strategy, Structure and Economic Performance*. Boston, Harvard University Press, 1974, 235 p.

⁶ Див.: R a m a n u j a m V., V a r a d a r a j a n P. *Research on Corporate Diversification: A Synthesis*. "Strategic Management Journal", Vol. 10, № 6, 1989, p. 523–551.

⁷ Див.: R u m e l t R. *Diversification Strategy and Profitability*. "Strategic Management Journal", Vol. 3, № 4, 1982, p. 363.

⁸ Див.: M o n t g o m e r y C. *The Measurement of Firm Diversification: Some New Empirical Evidence*. "The Academy of Management Journal", Vol. 25, № 2, 1982, p. 301; M o n t g o m e r y C. *Corporate Diversification*. "Journal of Economic Perspectives", Vol. 8, № 3, 1994, p. 163–178.

⁹ Див.: Б у з г а л и н А. В., К о л г а н о в А. И. *Пределы капитала: методология и онтология*. М., "Культурная революция", 2009, 680 с.

¹⁰ Г р и ц е н к о А. А. *Знач. праця*. "Економіка України" № 2, 2011, с. 5.

¹¹ Див.: *Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь*. (За заг. ред. В. М. Гейця та ін.). К., 2010; Г е є ц ь В. М. *Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України*. "Економіка України" № 3, 2010, с. 4–20.

Як відомо, з часом змінюються інтенсивність і роль різних видів предметної, професійної та територіальної спеціалізації, міжзаводської, внутрі- та міжгалузевої, а також міжродової та міжрегіональної форм поділу праці. Наприклад, кардинально зростає значення міжнародного рівня комплексного (включає, зокрема, науково-дослідну роботу та роботу з обслуговування підприємств) виробничого кооперування як специфічної форми міжнародного поділу праці, що (на відміну від простої кооперації) передбачає вже не спільну діяльність багатьох людей у межах єдиної організаційно-економічної структури, а виробничі зв'язки між різними підприємствами, які об'єднані циклом виробництва та реалізації продукції, але при цьому зберігають господарську самостійність. У цілому участь у взаємній частковій спеціалізації та міжнародній виробничій кооперації для реалізації спільної програми, якість співробітництва в будівництві господарських об'єктів тощо залежать не лише від уміння використовувати ресурсний потенціал, але й від готовності захищати та відстоювати національні інтереси. При цьому інколи виявляється заінтересованість лідерів у консервації в окремих регіонах рудиментів застарілих устоїв і виробництв з метою випуску продукції корпорацій для споживачів, що мешкають поза глобальними центрами, зниження її собівартості, збереження та посилення спеціалізації тощо. Водночас роль ланки міжнародної спеціалізації вимагає певного рівня розвитку продуктивних сил і культури праці. Розгортання ж нових тенденцій формування і розвитку виробничого циклу передбачає реалізацію корпоративної активності, насамперед, через високотехнологічні корпорації, зайняті у виробництві програмного забезпечення, основним ресурсом яких є Інтернет; створення із застосуванням електронних практик нових моделей господарської діяльності; підвищення продуктивності праці, перш за все, за рахунок зменшення всіх транзакційних витрат ¹².

Як результат, конкурентоспроможність системи господарювання зростає завдяки якіснішому використанню наявних ресурсів і можливого потенціалу, що спричиняє сегментацію ринку та індивідуалізацію виробництва. Саме відповідність якості товару вимогам певного споживача дедалі більшою мірою визначає конкурентоспроможність; роботу на абстрактний ринок, який на основі співвідношення попиту та пропозиції визначає ціну, дедалі помітніше заміщує орієнтація на конкретну групу імовірних споживачів (і відповідну частку ринку), яка завдяки маркетинговим дослідженням встановлюється з високим ступенем точності. Такий підхід вимагає глибокої інтегрованості окремих ланок виробничого циклу, можливостей швидкого переналагодження та проведення змін, високих спеціалізації та кваліфікації. У свою чергу, поширення гнучкого дрібносерійного виробництва, поліваріантності застосування та взаємозамінюваності співробітників доповнюється модульною організацією самих виробничих циклів, що безпосередньо пов'язане з кардинальними зрушеннями в системах поділу праці.

¹² Див.: М я с н и к о в а Л. А. “Новая экономика” в пространстве постмодерна. “Мировая экономика и международные отношения” № 12, 2001, с. 3–15.

Отже, нові моделі організації праці передбачають виробництво спеціалізованих товарів з огляду на соціальну неоднорідність населення. Як результат, типовими виявляються не промислові гіганти, а невеликі підприємства та їх стратегічні об'єднання. При цьому якісно новий рівень забезпечується саме зближенням нових моделей організації трудових відносин і змін у загальноорганізаційному розвитку корпорацій за рахунок зрушень в організаційній архітектурі (наприклад, кардинального скорочення ієрархічних рівнів, забезпечення своєчасного доступу до потоків інформації та спілкування, впровадження мережевого принципу формування структури тощо). Відповідно, розвиток гнучких, змінюваних технологій потребує більш кваліфікованих кадрів, які здатні адаптуватися до постійних різнорівневих змін і готові до безперервного оновлення знань. Правилком стають і більш глибока соціальна диференціація, і різноманітність життєвих стилістик.

Звичайно, характер певного стратегічного вибору пронизує всі аспекти господарського життя суспільства: від організації трудових відносин до пріоритетності конкретних фінансово-промислових концернів і спрямованості зовнішньоекономічних інтеграційних векторів¹³. Причому “соціально-економічні процеси на рубежі ХХ і ХХІ століть продемонстрували, що для успіху організації мало пристосовуватися до середовища, – треба його створювати в бажаному для себе вигляді. ... В основі цього підходу лежить таке міркування: абсолютно однакових товарів немає, навіть у споріднених товарах споживач виокремить ту рису, яка йому найбільше сподобається, тому на ринку панує монополістична конкуренція. Кожен товар певної фірми – єдиний у своєму роді, у конкуренції споріднених товарів важливу роль відіграють якраз відмінності між ними. ... Таким чином, у менеджменті та маркетингу присутній момент “виховання” споживача”¹⁴.

Загальноприйняте трактування стратегії диверсифікації містить як її проведено на основі ключового для фірми виду діяльності (товарного або ринкового розширення), так і збільшення діапазону діяльності (конгломератне розширення)¹⁵. Разом з тим остаточне рішення щодо оптимізації методів підвищення конкурентоспроможності залежить від багатьох конкретних чинників даної історичної ситуації¹⁶. Причому, за даними Ш. Джексона, позиції лідерів у світовій економіці задаються культивуванням системи освіти, наукової інфраструктури, інвестування в підприємницькі проекти, фінансових умов венчурного капіталу, державної політики підтримки інвестицій в науку та підприємництво, механізмів співпраці приватного і суспільного сек-

¹³ Див.: Конкурентоспроможність і сталий розвиток у глобальній перспективі. Доповіді й повідомлення Міжнародної наукової конференції (За ред. О. Г. Білоруса, В. М. Ворони). К., ІСЕМВ НАН України, ІС НАН України, 2005, 203 с.; Ш е д я к о в В. Є. Конкурентоспроможність національного проекту економічного розвитку в інформаційну епоху. “Формування ринкових відносин в Україні” № 10, 2005, с. 16–22; С у х а р е в О. Стратегія формування конкурентоспроможності типу воспроизводства (качество экономического роста). “Инвестиции в России” № 10, 2010, с. 28–33.

¹⁴ К р е д і с о в А., Л і т о в ч е н к о Б. Знач. праця, с. 32–33.

¹⁵ Див., наприклад: Р о й Л. В. Диверсификация – основа стратегии компаний США. “США – Канада: экономика, политика, культура” № 4, 2009, с. 101–115.

¹⁶ Див.: т а м ж е , с. 108–109.

торів, культури ризику, сприйняття змін¹⁷. Для забезпечення поточної та перспективної конкурентоспроможності системи господарювання особливо важливими є спрямованість і динаміка диверсифікації діяльності фірм. Поєднання при переорієнтації та переструктуруванні періодів переважання концентрації виробництв на домінуючому бізнесі та завдань виходу на нові ринки тісно взаємопов'язане із суспільним ставленням до інновацій, співвідношенням елементів консерватизму і новаторства в ринковій стратегії. Тим часом нині існують певні “золоті правила”, дотримуючись яких країна в більшості випадків забезпечує підвищення або, принаймні, збереження своєї конкурентоспроможності. Насамперед, ідеться про стабільне і передбачуване законодавство, гнучку структуру економіки, інвестування в традиційні та високотехнологічні виробництва, стимулювання приватних заощаджень і внутрішніх інвестицій, підвищення обсягів експорту з одночасним залученням прямих іноземних інвестицій, поліпшення якості, оперативності та прозорості управління й адміністрування, гармонізацію заробітної плати, продуктивності праці та оподаткування, обов'язкове скорочення розриву між мінімальною і максимальною зарплатами, зміцнення середнього класу, збільшення інвестицій в освіту, а також безперервне підвищення кваліфікації працівників.

Звісно, може скластися враження, що для розвитку конкурентоспроможності системи господарювання забезпечення тенденцій постіндустріалізму та передових трансформацій управлінських навичок – справа провідних держав. Але у цьому напрямі вже діють і загальносвітові закономірності (у разі ж неготовності конкретної країни вона залучається до них автоматично, навіть у невідповідних для неї формах). Таким чином, в Україні підтримувати слід саме ті підприємства, галузі й “точки розвитку”, які здатні забезпечити її економічну незалежність у майбутньому¹⁸. Для цього держава повинна приділяти увагу, насамперед, базовим рівням конкурентоспроможності: глобальному (міждержавному), національному, мезо- та мікрорівням. У науковій класиці поширеним є підхід до національного розвитку, зростання і розквіту з позицій природних ресурсів, робочої сили, процентних ставок, курсу та купівельної спроможності національної валюти, але сьогодні він, на наш погляд, демонструє свою обмеженість. Водночас входження держави в зону підвищеної конкуренції, як відомо, визначає формування в системі нових характеристик, рис, стандартів якості. У цих умовах майбутнє України, як і перспективи будь-якого національного чи регіонального суб'єкта господарювання, тісно пов'язане з умінням орієнтуватися на поки що малопомітні, але дедалі вагоміші тенденції, пов'язані, зокрема, з формуванням у глобальному масштабі пріоритету економіки знань, що трансформує пропорції, риси, співвідношення моделей у забезпечення конкурентоспроможності системи господарювання.

¹⁷ Див.: Jackson S h. A. Global Challenges Facing the U.S. Economy Elements of Continued Global Preeminence “31st Annual AAAS Forum on Science and Technology Policy”. Wash., 21.04.2006 (<http://www.rpi.edu/president/speeches/ps042106-aaas.html>).

¹⁸ Див.: Ш е д я к о в В. Регіональна політика інвестицій і участь у міжнародному поділі праці. “Економіка України” № 7, 1993, с. 35–42.

Не можна також не погодитись із загальним висновком, що у більшості країн, на відміну від центрів світового господарства, НТП все ще здійснюється під визначальним впливом вимог машинного способу виробництва¹⁹, що зумовлює специфіку можливостей та небезпек конкретних управлінських рішень. Сучасний світ як цілісність – це світ жорсткої конкуренції, проте наша держава не має іншого шляху, крім інтеграції до міжнародного співтовариства. Плата за інтернаціоналізацію, безперечно, є високою, але не можна ігнорувати правила, за якими формуються міжнародні відносини (актуальні явища і феномени яких уже не можна аналізувати з позицій “вторинності” або “похідності”) і реалізується основний обіг світової торгівлі.

Водночас забезпечення довгострокової конкурентоспроможності передбачає, що кожна країна повинна ретельно узгоджувати зовнішньоекономічну діяльність за ступенем зрілості внутрішніх реформ. Причому без докорінної модернізації виробництва та організаційних відносин економіці завжди загрожуватиме криза. У системі господарювання України основну частину промислової продукції виробляють підприємства зовсім не передового технологічного рівня, до того ж направленість інвестицій часто консервує відставання, тобто вони не тільки не сприяють прогресивним економічним зрушенням, а навпаки, погіршують структуру економіки, забезпечуючи переваги для розвитку нижчих технологічних укладів²⁰. За цих умов украї потрібні інституційна та структурна перебудова, зміни в технічному оснащенні виробництва (сьогодні воно лише послаблює наші позиції в міжнародному поділі праці, зумовлює невигідну структуру імпорту та експорту). Проблема визначення оптимальних шляхів, можливостей та меж управління на національному і регіональному рівнях спостерігається також і у питаннях конкурентоспроможності вітчизняних товарів, утриманні не тільки зовнішніх, але й внутрішніх ринків. Отже, щоб успішно провести чергову модернізацію та використати соціальну творчість як її важливий чинник, Україна має вчитися співіснувати та розвиватись у світі гіперконкуренції з новими рисами міжнародного поділу праці.

Шляхи забезпечення успіху в кожній державі можуть бути доволі різноманітними і самобутніми, тому необхідно вивчати і аналізувати логіку появи ідеї певної інституції або механізму, а не автоматично запозичати вдалі схеми. Нині не варто орієнтуватися на універсальні рецепти та елементарне розв’язання складних проблем. У глобалізованому світі часто не територіальна близькість, а саме соціально-культурні особливості (в разі балансу економічної свободи та державного регулювання) стають факторами, які багато в чому визначають конкурентоспроможність господарської системи.

Серйозну увагу до проривних напрямів забезпечення конкурентоспроможності та відповідного реформування господарської системи виявляють не тільки держави, що розвиваються, а й країни-лідери. Наприклад, багато з них прагнуть удосконалити науково-дослідний потенціал подальшого економіч-

¹⁹ Див.: Е л ь я н о в А. НТП и экономическая политика на периферии мирового хозяйства. “Мировая экономика и международные отношения” № 4, 2005, с. 74.

²⁰ Див.: Ч у х н о А. Нова економічна політика (теоретико-методологічні засади). “Економіка України” № 6, 2005, с. 4–10.

ного розвитку, його техніко-технологічне забезпечення; розробити механізми та заснувати інституції для ефективного інвестування в різні сектори економіки; проводити фундаментальні дослідження проривних напрямів за принципом ланцюгової реакції відразу для ряду сфер²¹. У свою чергу, поява нових форм кооперування праці (вже не простої, а складної та багатопрофільної), орієнтування на компетентність і різноплановість кваліфікації персоналу (певна “надмірність” знань і подолання колишньої вузької спеціалізації) ставлять запитання, зокрема, стосовно доцільності збереження ряду проміжних ланок управління. Адекватним організаційним доповненням механізму забезпечення балансу інтересів у системі господарювання стають промислова демократія, соціальне партнерство сторін трудових відносин і дотримання високого рівня соціальної відповідальності як держави, так і бізнесу. Причому дослідження з соціально-економічної компаративістики виразно демонструють, що навіть країни, які на певному історично обмеженому проміжку часу зуміли зробити модернізаційний ривок і поліпшити своє становище в системі міжнародного поділу праці шляхом скорочення витрат, зокрема, на заробітну плату, були змушені згодом кардинально переглянути свою позицію з цього питання, щоб зберегти позитивну динаміку і темпи економічного зростання. Ще складніше розраховувати на гідне місце національної економіки та довгострокову конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу без якісного розвитку трудових відносин у сформованому сьогодні на базі економіки знань глобальному поділі праці.

У цьому контексті інформація може розглядатись як загальноорганізаційний чинник існування та розвитку соціально-економічних систем, який в інформаційну еру здатний ефективно субординувати інші фактори. Отже, її якісне використання не просто надає конкурентних переваг, але й забезпечує виняткове становище на ринку. Для реалізації цього особливого значення набуває підтримка сфери досліджень, наукових розробок, а також близьких напрямів діяльності (наприклад, імпорт технологій), зокрема, шляхом стимулювання ризикових інвестицій у потенціально перспективні галузі²². До речі, у США діє створена професійними асоціаціями, лобістськими організаціями і представниками приватного бізнесу спеціальна цільова група для збереження лідерських позицій країни у забезпеченні конкурентоспроможності й в інформаційну еру. У доповіді “Віхи нашого інноваційного майбутнього” відображено ключові для американського суспільства проблеми у галузі інновацій та конкурентоспроможності за такими напрямками, як освіта і наука, підготовка кваліфікованої робочої сили, практичне застосування нових знань²³. Держава посилює свою роль у цьому питанні, що дістало відображення, наприклад, у прийнятій урядом “Ініціативі американської конкурентоспроможності” (American

²¹ Див.: Б е л и н с к и й А. Н. Инициативы правительства США по повышению национальной конкурентоспособности. “США – Канада: экономика, политика, культура” № 5, 2009, с. 70.

²² Див.: С о л о в й о в В. П. Проблемы оценки потенциала конкуренции у высокотехнологичной экономике. “Наука та наукознавство” № 1, 2008, с. 11–17.

²³ Див.: <http://www.futureofinnovation.org>.

Competitiveness Initiative), куди, серед іншого, включено і напрями досліджень у галузі мережевих інформаційних і нанотехнологій, реформування академічної інфраструктури. При цьому серйозні завдання ставляться з урахуванням освоєння нових чинників конкурентоспроможності при формуванні економіки знань²⁴.

Нині посилюються тенденції, що пов'язують забезпечення підсумкової конкурентоспроможності системи господарювання, по-перше, із зайняттям ефективного місця в міжнародному поділі праці, по-друге, з орієнтуванням на конкретну групу споживачів товарів і послуг, підвищенням для цього гнучкості з огляду на суспільне середовище соціальних мереж, по-третє, із збільшенням прибутковості вкладень в інтелектуальний капітал, розширенням участі в економіці знань. Динамізм і масштабність зрушень, що відбуваються, створюють передумови для кардинальної зміни ставлення до освоєння великих інновацій як способу досягнення підсумкової конкурентоспроможності з боку і окремих господарюючих суб'єктів, і цілих територій.

Розвиток методології змін у міжнародному поділі праці та середовища їх здійснення нині пов'язаний з досить жорстким державним регулюванням подій, відносин і процесів. Це сприяє створенню умов для підвищення ефективності гнучкого управління в межах стратегії використання технологій непрямих дій та "розумної сили" (smart power) в поєднанні варіантів "жорсткої" та "м'якої" влади при вирішенні ряду багатоаспектних завдань зі сфери стратегічної конкуренції. Відповідно, стимулювання бажаних трансформацій може здійснюватися, наприклад, через створення: 1) загального середовища для потрібних змін; 2) "точок формування змін" (людських, регіональних, соціальних, національних, професійних, вікових тощо) для потрібних зрушень; 3) підґрунтя для відповідного маневра ресурсної бази. При цьому підвищення ефективності соціального управління через стимулювання необхідних змін вимагає: 1) розвитку гнучких режимів діяльності; 2) відбору місць "точкового розвитку"; 3) створення законодавчого поля соціальних відносин; 4) розширення демократії та самоврядування; 5) врахування регіональних традицій.

Україна завдяки своєму унікальному розташуванню в площині діалогу різних культур і віросповідань є широким майданчиком для контактів багатьох країн. Аналогічні можливості при своєчасній зміні спеціалізації вже вдало використали деякі країни, які продемонстрували стрімкий розвиток, освоїли зовнішні ринки високотехнологічної продукції та в результаті перетворилися на регіональні центри логістики, надання маркетингових, інформаційних, транспортних та інших послуг.

Разом з тим у дійсно кардинально змінюваних умовах міжнародного поділу праці країнам для забезпечення власної конкурентоспроможності необхідно трансформувати саму структуру розвитку. При цьому держава має посилювати свою роль, зокрема, в налагодженні партнерської інституційної взаємодії підприємців і персоналу з громадськими організаціями (екологічного спрямування, правозахисників, споживачів), у заохоченні корисної для країни в цілому

²⁴ Див.: Б е л и н с к и й А. Н. Знач. праця, с. 59.

поведінки (наприклад, щодо надання політичних гарантій, додаткових інвестицій, розширення ресурсної бази, пільг і преференцій як загальнодержавного рівня, так і регіональних, у тому числі пов'язаних із землевідведенням, дозволами на забудову), в активізації діяльності малого та середнього бізнесу в системі держзакупівель, встановленні державного замовлення на продукцію підприємств та галузей, інформаційної підтримки форм системної модернізації економіки і готовності країни до більш високого загального рівня конкурентоспроможності у світі. Держава, знявши з себе ряд притаманних їй раніше функцій, зберігає за собою регулятивні підйоми (зокрема, розробку і підтримку норм, стандартів, проведення загальної соціальної політики та ін.). Утім, глобалізація фінансової, виробничої й торговельної сфер, поява наддержавних структур послабили позиції певних класичних регулятивних форм національних державних інститутів у такій діяльності.

Світова криза формує передумови не тільки оновлення технологічного, структурно-економічного типу, але й здійснення передових трансформацій. Причому, якщо певна країна переживає кризу краще за інші, то це може бути не тому, що вона була більш підготовленою або створила кращу антикризову програму, а просто рівень розвитку національної економіки захищає її від складних постіндустріальних хвороб. Свого часу С. Ю. Вітте, оцінюючи загрозу світової кризи для країни, відповідав, що нехай приходить – у нас їй руйнувати нічого. От і сьогодні за всієї важливості переходу до сталого зростання не можна забувати про його якість.

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2012 р.